Макарівський Бабин Яр як місце пам’яті

Віталій Гедз

Сьогодні одним з найвідоміших місць розстрілів євреїв в Україні є Бабин Яр у Києві. Але менш відомими є інші місця убивства. Зокрема, перші розстріли євреїв на Київщині на початку липня 1941 р. були вчинені в районному центрі Макарів. Однак і досі не встановлено точного місця убивства. А відповідно немає повноцінного місця пам’яті. Матеріал переміг в конкурсі розробок у 2020 році.

Мета:
спонукати школярів до роздумів про ставлення до місць пам’яті в Україні, зокрема "Макарівського Бабиного Яру".

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• розпізнавати та називати місця пам’яті у Макарові;
• оцінити важливість та необхідність збереження цих місць;
• наводити приклади збереження місць пам'яті на Київщині;
• давати власну оцінку діям місцевих мешканців, причетним до розстрілів у Макарові;
• сформувати власне бачення того, яким чином можна впливати на формування культури суспільства щодо місцевих місць пам'яті.

Тривалість: 50 хвилин.

Формат: музейна екскурсія.

Необхідні матеріали:
комп’ютер, роздатковий матеріал.

План заходу

Крок 1. Вступ. Євреї у Макарові

Роздайте дітям фотографії, пов’язані з макарівськими фотографами І. Любомирським та Скляром (додаток 3). Обговоріть, що відомо про цих людей (додатки 1 та 2)? Після обговорення розкажіть учням про зміни в умовах життя євреїв у Макарові на початку ХХ ст. та наведіть приклади щодо змін у кількості населення Макарова.

Запитання до учнів:

- Як змінилася кількість євреїв у Макарові у роки Другої світової війни? Що стало причиною цього?
- Що є спільним у долях фотографів Любомирського та Скляра?

Крок 2. Перегляд фільму

Подивіться уривок з документального фільму "Бабин Яр у пошуках пам'яті" (додаток 6), з наголосом на питаннях пам’яті та відповідальності за неї. До перегляду рекомендується часовий відрізок 35.48–39.48.

Запитання до учнів:

- Що таке "місця пам’яті"? Для чого вони потрібні?
- Чи є на сьогодні місця пам’яті в Макарові? Наведіть приклади.
- Чи можуть місця проживання І. Любомирського та Скляра бути місцями пам’яті?
- Яким чином позначити місця, пов’язані з Любомирським та Скляром, щоб люди згадували про них?

Крок 3. (Фото) Екскурсія пам’ятними знаками Макарова

Проведіть для учнів екскурсію з відвідуванням пам’ятників, пов’язаних з історією Другої світової війни та історією євреїв у Макарові. Під час розповіді звертайте увагу на стиль пам’ятника та на напис, зроблений на ньому. За умов неможливості реальної екскурсії, можна скористатися фотографіями (додаток 4).

Запитання до учнів:

- Які з оглянутих під час екскурсії пам’ятників стосуються єврейських мешканців Макарова?
- Чому, на вашу думку, сьогодні є два місця з пам’ятними знаками, присвяченими вбитим євреям Макарова?
- Порівняйте написи на обох пам’ятних знаках. Чим вони відрізняються? Наскільки повними, на вашу думку, є ці написи? Якої інформації у написах Вам не вистачає? Що можна було би змінити або додати?

Крок 4. Робота з документами

Після обговорення написів на пам’ятниках дайте учням завдання проаналізувати довідку (додаток 5) на основі матеріалів архівно-слідчих справ Г. Чинакало, Я. Павловського та Ф. Скробача. Обговоріть, коли розпочалися розстріли в Макарові, хто був причетним до розстрілів і, найголовніше, зверніть увагу учнів, що відомо про місце розстрілів.

Запитання до учнів:

- Коли розпочалися розстріли євреїв в Макарові?
- Хто був причетним до цих подій? Які ролі вони мали?
- Де відбувалися розстріли євреїв?
- Давайте повернемося до запитань з попереднього обговорення. Чому, на вашу думку, сьогодні є два місця з пам’ятними знаками, присвяченими вбитим євреям Макарова? Наскільки повними та правдивими є написи на пам’ятних знаках?

Крок 5. Підсумкове обговорення

Обговоріть з учнями питання нижче на загал.

Питання до учнів:

- Чи потрібні в сучасному Макарові місця пам’яті розстрілів євреїв?
- На Вашу думку, які ще місця (позначені та непозначені) у Макарові можна назвати місцями пам'яті?

Крок 6. Домашнє завдання

Дайте учням домашнє завдання, подумати над питанням: Яким чином особисто Ви могли б допомогти зберігати місця пам’яті в Макарові? Під час наступної зустрічі потрібно обговорити відповіді, зібрати їх разом та спланувати реалізацію учнівських пропозицій.

Додаток 1

ДОВІДКА ПРО ІЛЛЮ ЛЮБОМИРСЬКОГО

Ілля Давидович ЛЮБОМИРСЬКИЙ народився у Макарові у 1875 р. Тут він почав освоювати професію фотографа та відкрив свій фотосалон. Для покращення навиків влаштувався підмайстром до відомого майстра фотографії у Глухові Олександра Шапоріна. З часом Шапорін відійшов від справ, а його наступником став Любомирський. Ілля Давидович викупив майстерню у нащадків Шапоріна і переїхав на постійне місце проживання до Глухова, але при цьому в Макарові залишилася функціонувати його майстерня: «22-го июня 1900 г. Г. Начальником Черниговской губернии разрешено мещанину м. Макарова Киевской губернии Элье Давидову Любомирскому приобрести в собственность и содержать под личной ответственностью фотографическое заведение Шапорина в Глухове». За спогадами мешканців Глухова Любомирський був неперевершеним майстром. У 1909 р. Любомирський брав участь у Всеросійських виставках і був нагороджений срібною медаллю та золотою медаллю «За трудолюбие и искусство». Майстерня Любомирського проіснувала до 1917 р., а пізніше, після скасування НЕПу, тут розмістили державну фотографію. Ілля Давидович продовжував у ній працювати простим фотографом. У травні 1941 р. Іллю Любомирського раптово паралізувало, тому він залишився в окупованому Глухові і разом з дружиною Анною Соломонівною мужньо прийняв смерть. Їх розстріляли в урочищі Борок у жовтні 1941 р.

На жаль, на сьогодні в Макарові нічого не відомо про місце проживання та місце розташування фотосалону Любомирського.

(Джерело: Дослідження Віталія Гедза та дитячої студії "1+2")

Додаток 2

ДОВІДКА ПРО СКЛЯРА

Хто став продовжувачем справи Іллі Любомирського у Макарові достовірно не відомо. Проте на сьогодні існує фотографія 1921 р., яка підписана майстром Скляром. Як звали його майстра не з’ясовано, але про нього відомо наступне: Фотограф Скляр за національністю був єврей. Одружився з українкою Стахівською. Родина виховувала двох дітей. У серпні 1941 р. німці забрали жінку і дітей. Їх стратили "поліцаї" Макарова. Скляр розуміючи, що його як єврея теж чекає смерть, переховується у погребі у своєму дворі. Щоб було, що їсти, місцевим мешканцям за продукти робить копії їхніх фотографій. Але у серпні 1942 р. його знайшли повішеним на власному подвір’ї. Щодо смерті Скляра, місцеві мешканці поділяються на дві категорії: одна стверджує, що повісився сам, дізнавшись про смерть дружини та дітей. Друга група, говорить, що він був знайдений місцевими "поліцаями" і страчений таким чином. На сьогодні достовірно відомо місце, де мешкав Скляр.

(Джерело: Дослідження Віталія Гедза та дитячої студії "1+2")

Додаток 3

ФОТО СКЛЯРА ТА ЛЮБОМИРСЬКОГО

Посилання на файл:
foto-studii-dodtok-3.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: фонди Макарівського районного історико-краєзнавчого музею та шкільного музею в с. Червона Слобода)

Додаток 4

ЕКСКУРСІЯ ПАМ’ЯТНИМИ ЗНАКАМИ МАКАРОВА

1. Пам’ятник на братській могилі червоноармійцям, які загинули в Макарові у листопаді 1943 р. (місце розташування – макарівське кладовище)
2. Пам’ятник від макарівчан землякам, які загинули на полях Другої світової війни. Серед них є і місцеві євреї (місце розташування – центр Макарова).
3. Пам’ятник червоноармійцям, які загинули в листопаді 1943 р. (місце розташування – центр Макарова).
4. Пам’ятник місцевим мешканцям, які були розстріляні гітлерівцями. Пам’ятник встановлений у 1967 р. (місце розташування – поруч з приміщення районного музею).
5. Пам’ятник місцевим мешканцям, які були розстріляні гітлерівцями. Пам’ятник встановлений у 2000-х роках. Місце розташування – набережна р. Здвиж (орієнтовне місце поховання тіл розстріляних).

Посилання на файл:
2.pdf

* Текст файлу знаходиться після додатків.

(Джерело: фонди Макарівського районного історико-краєзнавчого музею)

Додаток 5

ПРОТОКОЛИ ДОПИТІВ

У протоколі допиту Григорія Чинакало, який зберігається в Меморіальному музеї Голокосту США, зазначено, що розстріли євреїв в Макарові розпочалися 20 липня 1941 р., через 10 днів після приходу німців. У Галузевому державному архіві СБУ зберігається справа засудженого Федора Скробача (Богдана). Зокрема у ній зазначено, що Ф. Скробач, будучи учасником похідної групи ОУН (м), у серпні 1941 р. прибув до Макарова, де очолив Макарівську райполіцію. У його підпорядкуванні службу проходили місцеві мешканці Яків Павловський, Григорій Шульга та Івані Божок. Саме вони у вересні 1941 р. заарештували, а потім і розстріляли 39 євреїв. Більш детально про цю подію написано у справі Якова Павловського, яка теж зберігається в ГДА СБУ. Зокрема в обвинувачені вказано, що «будучи поліцаєм брав участь у вересні 1941 р. в масових арештах громадян єврейської національності. Всього у цей період було арештовано 39 осіб. Всі вони протягом двох днів утримувалися під арештом, а потім за участі Якова Павловського були розстріляні. Як повідомив на суді сам Павловський, він брав участь у конвоюванні арештованих євреїв до місця розстрілу у сад колгоспу «Відродження», стояв в охороні місця розстрілу, а після знищення, брав участь в закопуванні євреїв». Сад колгоспу «Відродження» як місце розстрілу зазначений у всіх трьох протоколах допиту. Також це місце підтверджують місцеві мешканці.

(Джерело: ГДА СБУ, Меморіальний музей Голокосту США)

Додаток 6

УРИВОК З ФІЛЬМУ "БАБИН ЯР У ПОШУКАХ ПАМ'ЯТІ"

До перегляду рекомендується часовий відрізок 35.48–39.48

Посилання на відео:
https://www.youtube.com/watch?time_continue=2&v=VabebJW6xVI&feature=emb_logo

(Джерело: Документальний фільм "Бабин Яр у пошуках пам'яті")

MAKARIVMUSEUM.INFO

Фотографія
Любомирскаго
м. Макаровъ Кіев. губ. д. № 20
Негативы сохраняются.

ТЕХНІКС
0%
0,01
КРЕДИТ

В 1941 РОЦІ
ВІЧНА ПАМЯТЬ ЖЕРТВАМ ФАШ

ТУТ МІСЦЕ СТАЛО БРАТСЬКОЮ
МОГИЛОЮ ДЛЯ ДЕСЯТКІВ
РАДЯНСЬКИХ ЛЮДЕЙ,
РОЗСТРІЛЯНИХ НІМЕЦЬКО-
ФАШИСТСЬКИМИ
ЗАГАРБНИКАМИ В
1942 - 1943 рр.

ЦЕ МІСЦЕ СТАЛО БРАТСЬКОЮ
МОГИЛОЮ ДЛЯ ДЕСЯТКІВ
РАДЯНСЬКИХ ЛЮДЕЙ,
РОЗСТРІЛЯНИХ НІМЕЦЬКО-
ФАШИСТСЬКИМИ
ЗАГАРБНИКАМИ В
1942 - 1943 Р.Р.

ВІЧНА ПАМ'ЯТЬ
ЖЕРТВАМ
ФАШИЗМУ,
ЯКІ ПОЛЯГЛИ